

SENIEJI RYTŲ LIETUVOS PILKAPIŲ PLĖŠIKAI

LAURYNAS KURILA

*Nueisiu kapuos, atkasiu numirėlę ir numaustysiu nuo rankų žiedus...
(lietuvių mitologinė sakmė „Numirėlės žiedai“. Lietuvių, 1967, 487)*

Straipsnyje nagrinėjami geležies amžiaus Rytų Lietuvos pilkapių kultūroje jos egzistavimo laikotarpiu vykę kapų plėšimai. Darbe remiamasi III/IV–V/VI a. griautinių kapų duomenimis. Aptariamas kapų plėšimų pobūdis, datavimas, plėšikų tikslai, jų santykis su pilkapynus palikusiomis bendruomenėmis, istorinis plėšikavimo pilkapynuose kontekstas. Teigiama, kad pilkapynai buvo sistemingai išplėšti ne vėliau nei V a. antrojoje–VI a. pirmojoje pusėje. Daugiausia plėšikai siekė pagrobtį spalvotųjų metalų papuošalus. Suaktyvėję kapų plėšimai buvo Rytų Lietuvą I tūkst. viduryje pasiekusių Didžiojo tautų kraustymosi atgarsių pasekmė. Juos galėjo vykdyti tiek išorės užpuolikai, tiek neramumų sukūrę vietos gyventojai.

Reikšminiai žodžiai: kapų plėšimas, Rytų Lietuvos pilkapiai, geležies amžius, griautiniai kapai, įkapės.

The article examines the grave robbery that occurred within the Iron Age East Lithuanian barrow culture during the period of its existence. The study is based on data from inhumations dated to the 3rd/4th–5th/6th centuries. The article discusses the nature of the grave robbery, dating it, the aims of the robbers, their relationship with the communities that left the barrow cemeteries, and the historical context of the robberies in the barrow cemeteries. It asserts that the barrow cemeteries were systemically robbed no later than the second half of the 5th – first half of the 6th century. The main plunder sought by the robbers was non-ferrous metal ornaments. Increased grave robbery was a consequence of the repercussions of the upheaval that reached East Lithuania in the Migration Period, i.e. in the middle of the 1st millennium. It could have been carried out by both outside raiders and local inhabitants rocked by the unrest.

Keywords: grave robbery, East Lithuanian barrows, Iron Age, inhumations, grave goods.

IVADAS

Kapų plėšimas, ko gero, yra ne mažiau senas reiškinytis nei pats laidojimas. Jo ištakos greičiausiai siekia laikus, kuomet mirusiesiems į kapus imtos dėti įkapės. Ši visai žmonijai bendro siekio pasipelnyti įdedant mažiausiai pastangų sąlygota veikla pasaulyje buvo ir tebėra paplitusi. Kapų plėšimai buvo dažni ar netgi masinio pobūdžio daugelyje senovės kultūrų ir civilizacijų. Plėšikų grobiu tapdavo ištisi nekropoliai. Kapų plėšimai nenutrūko ir nykstant įkapių dėjimo tradicijai. Ypač jie suaktyvėjo naujaisiais laikais, išaugus susido-

mėjimui senove ir ėmus kaupti senienu kolekcijas. Moderniame pasaulyje, ypač – turtingą paveldą turinčiose mažiau išsivysčiusiose šalyse, plėšikavimai neretai įgauna didžiulį mastą ir tampa nacionaline problema (Parker Pearson, 2003, 188–190).

Archeologiniame kontekste apie kapų plėšimą dažniausiai tenka kalbėti kaip apie destruktivų, praecities pažinimo galimybes ribojantį veiksni. Kita vertus, pats plėšikavimas yra savita žmogaus veiklos sfera, jo mentaliteto išraiška. Archeologiškai tiriamu laikotarpiu veikęs plėšikas yra toks pats šio mokslo objektas, kaip ir jo apiplėštas kapas.

Kapų plėšimas visuomet yra susijęs su tam tikru apsisprendimu. Pasiryžimą pasirinkti šį pasipelnymo būdą vienaip ar kitaip lemia daugybė faktorių: mirusiųjų keršto ar bausmės baimė, tikimybė būti nubautam, galimybės pasinaudoti grobiu, aplinkinių požiūris, pagarba mirusiesiems arba jos nebuvimas, ekonominė situacija ir t.t. Tai yra įvairių socialinių, ekonominių, kultūrinių, psichologinių reiškinių visumos atspindys. Šio reiškinio analizė gali padėti geriau suvokti kai kuriuos istorinius procesus.

Kapų plėšimai priešistorėje nebuvo retenybė ir civilizacinėje periferijoje, nors žinių apie juos ir esama gerokai mažiau. Kaupiantis archeologiniams duomenims tampa aišku, jog ne išimtis šia prasme buvo ir baltų gentys. Straipsnyje nagrinėjami kapų plėšimai geležies amžiaus Rytų Lietuvos pilkapių kultūroje. Šiuo atveju tyrimo objektas yra ne įvairių laikų plėšikautojų šiai paminklų kategorijai padaryta žala, bet kultūros egzistavimo laikotarpiu vykę plėšikavimai. Ši žmonių veiklos sfera Lietuvos archeologų iki šiol išsamiau nenagrinėta. Glaustai aptarti tik Eitulionių (Bliujus, 1983, 34) ir Pilviškių (Vaitkevičius, 2002a, 82–83) pilkapynuose užfiksuoti plėšimo pėdsakai.

Pasirinkta temos formuluotė lemia kai kurias metodines problemas, apsunkinančias tiriamo laiko ir erdvės apibrėžimą. Rytų Lietuvos pilkapiai kapų plėšikų dėmesį traukė ilgą laiką, ypač – nuo XIX a., kuomet pradėta domėtis senienomis. Archeologinių tyrinėjimų metodika toli gražu ne visuomet sudaro galimybę atskirti skirtingų laikotarpių plėšikų veiklą ar apskritai pastebėti plėšikavimo pėdsakus. Stratigrafiškai paprastai nebūna sudėtinga užfiksuoti sąlyginai nesenas senienų ieškotojų iškastas duobes. Tačiau plėšikavimo, vykusio, pavyzdžiui, prabėgus metams ar pusei tūkstantmečio po laidotuvių, žymes archeologiniais metodais atskirti daugeliu atvejų iš esmės yra neįmanoma. Ypač tai pasakytina apie degintinius kapus, kuriuose swardymų pėdsakai ar juo labiau jų pobūdis paprastai yra sunkiai nustatomi. Pastaroji aplinkybė gerokai sumažina tyrime naudo-

jamų duomenų apimtį. Nepretenduoju į maksimalų medžiagos panaudojimą, jame tenka remtis tikrai III/IV–V/VI a. griautinių kapų, kuriuose užfiksuoti plėšimo pėdsakai kelia mažiau abejonių, duomenimis (tokia medžiagos atranka neišvengiamai kelia jos reprezentatyvumo problemą). Tiesa, datuoti plėšimą priešistoriniu laikotarpiu galima tik pagal šalutinius požymius: ryškių neseno perkasimo pėdsakų nebuvimą, stratigrafinį santykį su vėlyvesniais kapais, plėšimo sistemingumą ir t.t. Dažnai pagrindinis kriterijus yra subjektyvi tyrinėjimų autoriaus nuomonė, neretai paremta daugiausia tyrinėjimų patirtimi ir profesine intuicija. Dėl šios priežasties renkant medžiagą stengiasi kiek įmanoma konsultuotis su aptariamus kapus tyrusiais archeologais, o kai kurių nepakankamai aiškiai interpretuojamų paminklų medžiagos panaudojimo darbe teko atsisakyti.

Kita problema – archeologinė medžiaga suteikia duomenų apie plėšimo auką (palaidotą mirusįjį), bet beveik nieko nepasako apie patį plėšiką. Netgi jei kapo plėšimas ir datuojamas Rytų Lietuvos pilkapių kultūros gyvavimo laikotarpiu, tai dar nereiškia, kad jo vykdytojai buvo būtent šią kultūrą palikę žmonės. Lygiai taip pat neįmanoma patvirtinti ar paneigti šios kultūros atstovų galimo dalyvavimo kaimyninių genčių kapų plėšimuose. Taigi tenka pripažinti, kad tyrimo objektas (plėšimo vykdytojas) apibrėžiamas remiantis ne jį patį, bet jo veiklos erdvę charakterizuojančiais principais.

Nepaisant minėtų tyrimą sunkinančių aplinkybių, darbe bandoma atsakyti į kai kuriuos klausimus: kada (kokių istorinių procesų kontekste) intensyviausiai vyko kapų plėšimai, koks buvo plėšikų santykis su pilkapynus palikusiomis bendruomenėmis, kokie dirbiniai juos labiausiai domino.

DUOMENŲ APŽVALGA

Turimais archeologiniais duomenimis, daugiau ar mažiau ryškių senų plėšimų pėdsakų užfiksuota 44-uose griautiniuose kapuose daugiau nei trijose dešimtyse pilkapių (Diktarių kapinyne

greičiausiai būta plokštinių kapų) 12-oje Rytų Lietuvos laidojimo paminklų (1 lent.; 1 pav.). Tai sudaro mažiausiai 21,1 proc. visų tyrinėtų griautinių kapų (mažiausiai 44 iš 209)*. Tai, kad daugiau nei

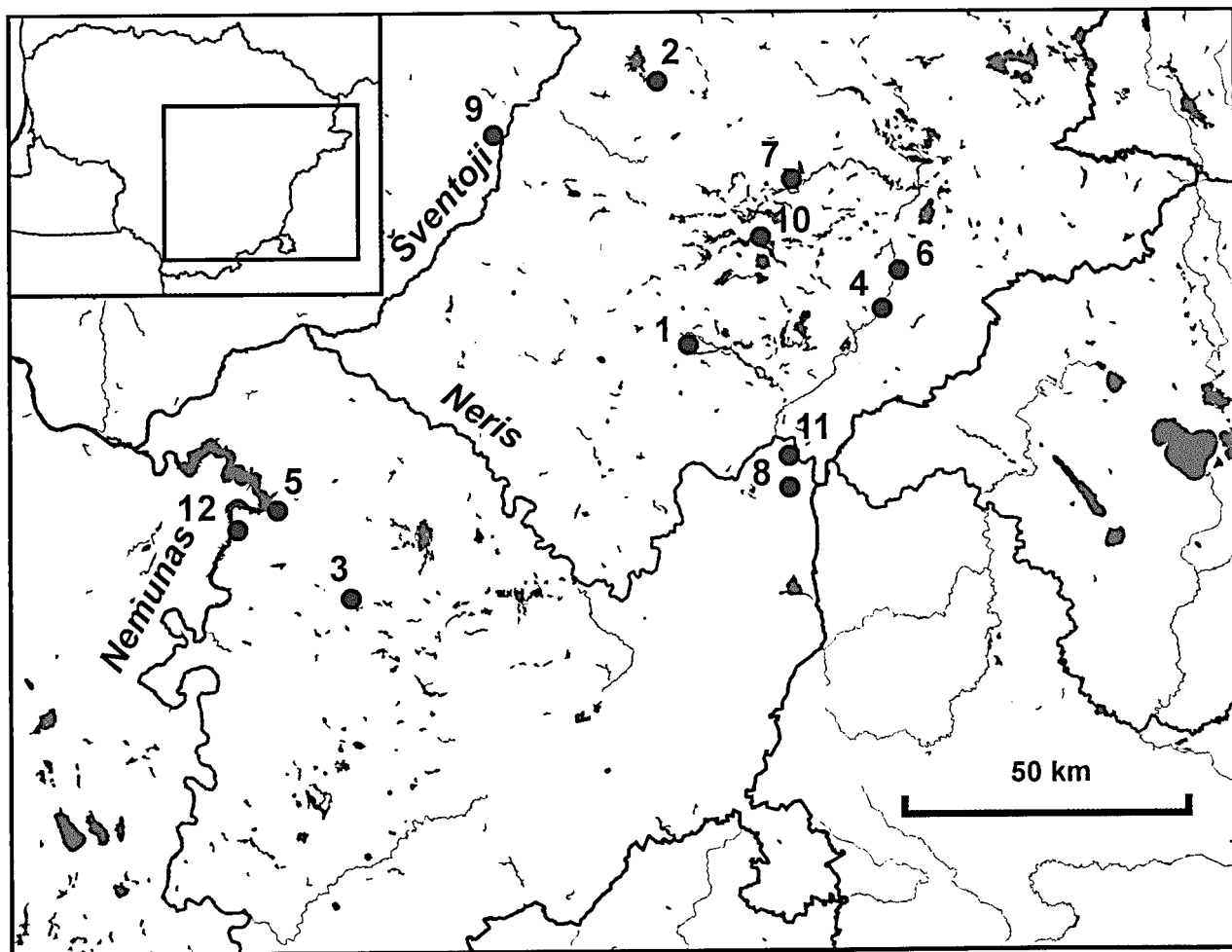
penktadalis visų kapų buvo išplėsti, liudija šio reiškinio mastą buvus išties nemažą.

Akivaizdūs plėšikavimo pėdsakai užfiksuoti Eitulionių pilkapyne. Pilkapio 1(XVIII) kape

1 lentelė. Tyrimui naudojami kapai.

Pilkapynas	Pilkapis	Kapas	Suardymai	Lytis	
				biologinė	pagal įkapes
Degsnė–Labotiškės II	7	1	viršutinė dalis	?	♂
Diktarai	–	41	visas skeletas	♀	♀
		48	visas skeletas	?	♂
		53	viršutinė dalis	♀	♀
		59	visas skeletas	?	♂
Eitulionys	1(XVIII)	1	viršutinė dalis	?	?
	3(XIV)	2	viršutinė dalis	?	♂
	4(XIII)	1	visas skeletas	?	?
		2	vidurinė dalis	♀	?
		3	viršutinė dalis	?	♂
	5(VIII)	1	viršutinė dalis	?	?
	6(IX)	?	visas skeletas?	?	?
	9(IV)	1	viršutinė dalis	?; ?; ?	?; ?; ?
	12(V)	2	viršutinė dalis	?; ?; ?	♂; ?; ?
	13(III)	2	vidurinė dalis	?	?
3		viršutinė dalis	?	♀	
Liūlinė III	2	2	vidurinė dalis	♂	♀?
Maisiejūnai	1(1)	1	viršutinė dalis	?	♂?
	3(3)	1	krūtinės sritis	?	♂
	4(39)	1	visas skeletas?	?	?
	6(4)	1	viršutinė dalis	?	?
	7(5)	1	viršutinė dalis	?	?
	8(13)	1	viršutinė dalis	?	?
	9(14)	1	viršutinė dalis	?	?
	11(10)	1	viršutinė dalis	?	♀
	12(8)	1	viršutinė dalis	?	?
	20(35)	1	visas skeletas?	?	?
Paduobė–Šaltaliūnė III	17	1	visas skeletas	♂	♂
Pašekščiai	18(6)	2	viršutinė dalis	♂	♀?
	10(7)	1	vidurinė dalis	♂	♀
	13(8)	1	krūtinės sritis	♂	♂
Pilviškės	1	1	vidurinė dalis	♂	♂?
Riklikai	I	A	visas skeletas	?	♂
		B	visas skeletas	?	?
	II	C	visas skeletas	?	?
		B	visas skeletas	?	?
	VI	B	krūtinės sritis	?	♀
	VII	A	viršutinė dalis	?	♂
	IX	B	viršutinė dalis	?	♂
XI	A	viršutinė dalis	?	♂	
Rudesa	1	1	viršutinė dalis	?	♀
	3(2)	1	viršutinė dalis	?	♀
Santaka	1(76)	1	viršutinė dalis?	♀	♀
Visginai	2	1	visas skeletas	♂	?

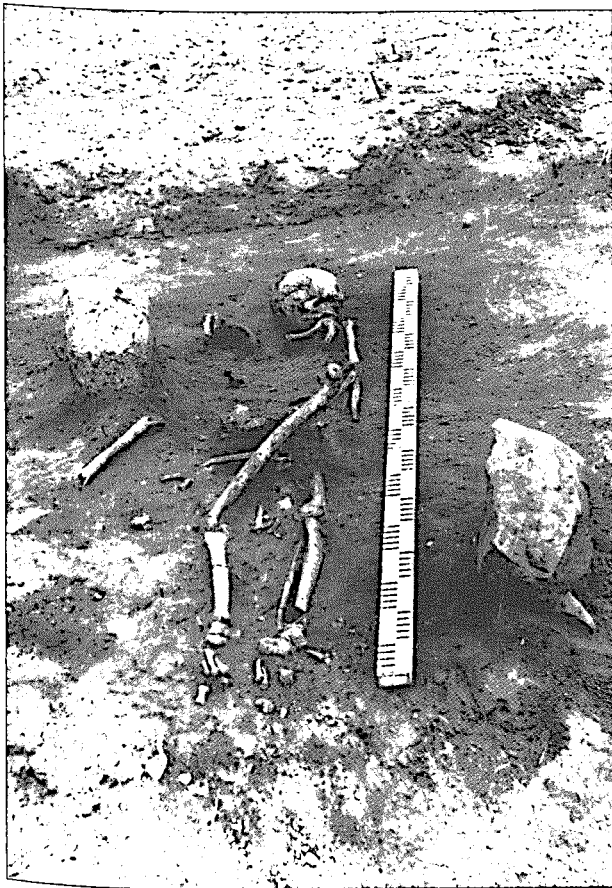
* Daugelio ankstesnių tyrinėjimų metodika ir dokumentacijos lygis buvo nepakankami užfiksuoti senų plėšimų pėdsakus. Plėšikavimo mastą priešistorėje, tikėtina, geriau atspindi naujesnių tyrinėjimų duomenys. Iš XX a. antrojoje pusėje ir XXI a. pradžioje profesionalių archeologų tyrinėtų griautinių kapų plėšimo pėdsakai pastebėti apie 30,6 proc. (mažiausiai 44 iš 144).

1 pav. Tyrimui naudojami laidojimo paminklai: 1 – Degsnė–Labotiškės II, 2 – Diktarai, 3 – Eitulionys, 4 – Liūlinė III, 5 – Maisiejūnai, 6 – Paduobė–Šaltaliūnė III, 7 – Pašekščiai, 8 – Pilviškės, 9 – Riklikai, 10 – Rudesa, 11 – Santaka, 12 – Visginai.

skeleto buvo išlikę nepaliesti tik kojų kaulai (šlaunikauliai buvo nulaužti). Įkapių kape neaptikta (Bliujus, 1979š, 5–6). Pilkapio 3(XIV) kape 2 taip pat buvo suardyta visa viršutinė skeleto dalis. Tarp kaulų rastas tik ietigalis, peilis ir įvijinio žiedo fragmentai (Bliujus, 1979š, 10–11). Pilkapio 4(XIII) moters kapas 2 buvo suardytas ties skeleto viduriu (nepaliesta išliko tik kaukolė ir dalis kojų kaulų) (2 pav.). Vienintelis kape rastas dirbinys – žalvarinė sagtis (Bliujus, 1979š, 13). To paties pilkapio kape 3 buvo išlikę tik kojų kaulai, ties kuriais rastas nepajudintas iš vietos geležinis pentinas (Bliujus, 1979š, 14). Dar vienas kapas 1 buvo įkastas į pilkapio sampilą. Jis buvo visiškai suardytas,

be įkapių (Bliujus, 1979š, 13). Pilkapyje 12(V) giliau degintinio kapo 1 rastas grupinis kapas 2, kuriame buvo palaidoti du suaugusieji(?) ir kūdikis. Abiejų suaugusiųjų skeletų viršutinė dalis buvo suardyta. Kape ties vieno suaugusiųjų galva išliko ietigalis, tarp kūdikio kaulų – akmeninis karoliukas (Bliujus, 1982š, 3). Pilkapyje 13(III), taip pat po degintiniu kapu 1, aptiktas griautinis kapas 2, kuriame nepaliesta išliko tik kaukolės ir kojų dalis. Įkapių kape nebuvo (Bliujus, 1982š, 4). To paties pilkapio kape 3 rastas suardytas skeletas (perkasta viršutinė dalis) bei ylos fragmentas (Bliujus, 1982š, 5). Pilkapio 9(IV) kape 1 buvo palaidoti mažiausiai trys asmenys. Visų skeletų nepaliesti

2 pav. Eitulionių pilkapio 4(XIII) kapas 2 (Bliujus, 1979š, nuotr. 18).

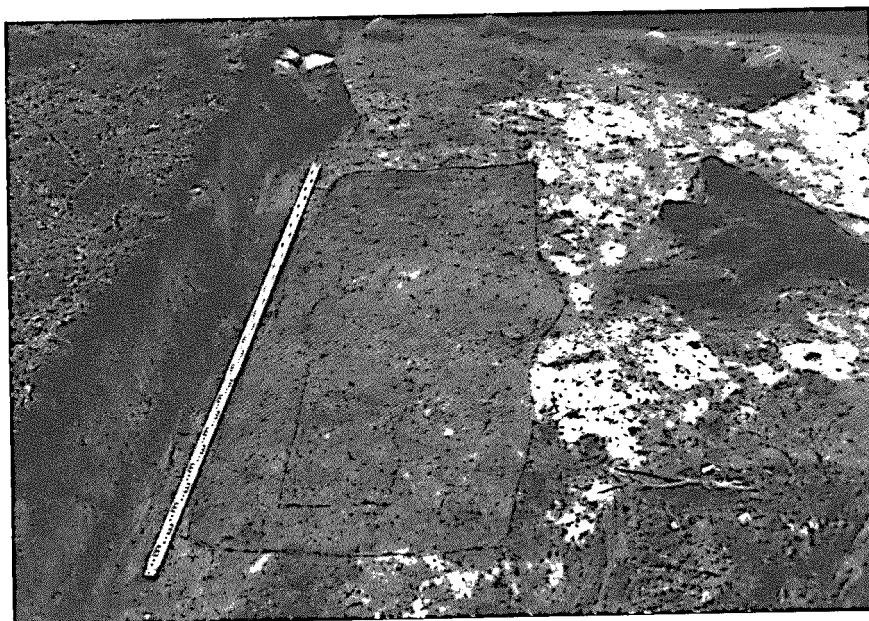
3 pav. Eitulionių pilkapio 9(IV) kapas 1 (Bliujus, 1981š, nuotr. 7).

išliko tik blauzdikauliai (3 pav.). Įkapių kape nerasta (Bliujus, 1981š, 2–3). Pilkapyje 5(VIII) buvo suardytas kapas be įkapių (Bliujus, 1980š, 3). Pavienių žmogaus kaulų, tikėtina – iš suardyto kapo, rasta pilkapyje 6(IX) (Bliujus, 1980š, 4).

Ryškių plėšimo žymių užfiksuota tyrinėtuose Maisiejūnų pilkapiuose. Šiame pilkapyne buvo suardyta dauguma griautinių kapų. Pilkapio 1(1) kapas buvo perkastas ties skeleto viršutineja dalimi. Išliko tik ties kojomis buvusios įkapės – peilis ir saktis (Butėnas, 1998, 173). Pilkapio 3(3) kapas, nors jame ir buvo nemažai įkapių (ietigalis, antskydys, peilis, saktis, lankinė segė), atrodo, taip pat buvęs perkastas ties mirusiojo krūtine (Butėnas, 1998, 174). Pilkapyje 7(5) buvo suardyta viršutinė skeleto dalis. Iš įkapių išliko tik dvi įvijėlės (Butė-

nas, 1998, 175–176). Panašiai suardytas buvo ir pilkapio 11(10) kapas, kuriame rastas tik vienas antsmilkinis (Butėnas, 1998, 177). Pilkapiuose 4(39), 6(4), 8(13), 9(14), 12(8), 20(35) rasta suardytų kapų ar tik jų liekanų be įkapių (Butėnas, 1998, 174–180).

Keli išplėšti kapai rasti Pašekščių pilkapyne. Pilkapio 18(6) kape 2 buvo suardyta viršutinė skeleto dalis. Ties dubeniu rastas galbūt nepajudintas peiliukas, ties galvūgaliu – emalio karolis (Grižas, 2006a, 75). Pilkapio 10(7) kapas buvo perkastas ties skeleto viduriu. Ties kaukole rastas įvijinis žiedas, sidabrinė įvija ir keturi stiklo karoliai (Grižas, 2006b, 89). Pilkapio 13(8) kape skeletas buvo apardytas krūtinės srityje (be to, skeletui trūko kaukolės). Įkapių – ietigalis, peilis bei saktis – rasta tiktai kojūgalyje (Grižas, 2007, 117).

4 pav. Pilviškių pilkapio 1 kapo duobės paviršius (pažymėtas menamas plėšikų iškastos duobės kontūras). 2000 m. *V. Vaitkevičiaus nuotr.*

Riklikų pilkapio I kapas A buvo visas suardytas, sprendžiant pagal duobių stratigrafiją, anksčiau nei į pilkapį įkasti du XVII–XVIII a. kapai. Įkapės (siauraašmenis kirvis, peilis ir lankinė segė) rastos tarp išmėtytų kaulų (Tautavičius, 1969š, 14). Pilkapio II kapai B ir C bei pilkapio IV kapas B buvo visiškai suardyti. Įkapių tarp kaulų nerasta, tačiau pagal pažaliavusius kaulus galima spėti, jog kapuose būta žalvarinių dirbinių (Tautavičius, 1969š, 25, 34). Palyginti nežymūs perkasimo pėdsakai krūtinės srityje užfiksuoti pilkapio VI kape B. Po kaukole rasta vienintelė įkapė – pjautuvas nulaužtais galais (Tautavičius, 1969š, 42). Pilkapio VII kape A buvo perkasta viršutinė skeleto dalis. Išlikusios įkapės – geriamojo rago apkalas ir peilis (Tautavičius, 1969š, 54–55). Pilkapio IX kape B buvo suardytas beveik visas skeletas (ypač – jo viršutinė dalis). Išliko tik kojūgalyje gulėjęs kirvis ir peilio dalis (Tautavičius, 1969š, 63–64). Panašiai perkastas buvo ir pilkapio XI kapas A, kuriame buvo išlikę tik kojų kaulai bei siauraašmenis kirvis, peilis ir žalvarinė įvijėlė šalia jų (Tautavičius, 1969š, 70–71).

Keli apiplėšti kapai rasti Diktarų kapinyne. Moters kape 41 buvo suardytas visas skeletas (nepalietas tik viršugalvis ir pėdų kaulai). Tarp kaulų aptikta lankinė segė, įvijėlių ir yla (Urbanavičienė, 1995, 191). Kape 48 tarp išmėtytų kaulų aptiktas ietigalis profiliuota plunksna (Urbanavičienė, 1995, 192). Kape 53 buvo apardyta viršutinė moters skeleto dalis. Išlikusios įkapės – peilis ir yla (Urbanavičienė, 1995, 193). Visiškai suardytame paauglio kape 59 rasta peilio ar kalavijo geležtės dalių (Urbanavičienė, 1995, 193).

Rudesos pilkapio 1 kape buvo suardyta visa viršutinė skeleto dalis. Tarp kaulų rasti du antsmilkiniai(?), sagtelė, peilis ir keramikos šukių (Kulikauskas, Luchtanas, 1978š, 7–9). Panašiai suardytas kapas buvo ir pilkapyje 3(2). Jame rastas tik žalvarinis cilindrelis ir įvijinis žiedas (Kulikauskas, Luchtanas, 1978š, 19–20).

Unikalus kapas rastas Paduobės–Šaltaliūnės III pilkapyje 17. Didelio (iki 17 m skersmens) ir sudėtingos konstrukcijos (su vidiniu duobių žiedu) sampilo centre, duobėje po pagrindu buvo palaidotas suaugęs vyras su žirgu. Kapas buvo suardytas perkasus žmogaus skeleto vietoje. Žirgo griaučiai liko nepalieti. Sprendžiant pagal kai kuriuos išlikusius dirbinius (sulaužytą kovos peilį, importuotas sidabrinės auksuotos sagties liežuvėlį), kape galėjo būti išskirtinio turtingumo įkapių kompleksas (Steponaitis, 2007).

Pilviškių pilkapio 1 vyro kapas (4 pav.) buvo perkastas ties skeleto viduriu taip, kad nepalieti išliko tik kaukolė ir kojų kaulai. Dalis dirbinių (peilis-pjautuvėlis, pentinas(?), smeigtukas, geležinio dirbinio įmova, apkalai, smulkūs sidabriniai dirbinių fragmentai) rasti išmėtyti perkasime, dalis (galvūgalyje medinėje dėžutėje(?)) buvęs antsmil-

kinis bei peilis ir skiltuvas kojūgalyje) – buvę nepaliesi (Vaitkevičius, 2002a).

Santakos pilkapio 1(76) kape rasti ne anatomicine tvarka gulėję moters kaulai. Nors ryškesnių perkasimo pėdsakų nesimatė, buvo suardytas visas skeletas arba bent viršutinė jo dalis. Tarp kaulų rasta geležinio smeigtuko (ylos?) fragmentų, žalvarinė grandelė, cilindrelis, apkalas bei neaiškaus geležinio dirbinio (pjautuvo ar peilio?) įtvara (Vaitkevičius, 2002b, 84–85)*.

Liūlinės III pilkapio 2 vyro kapo 2 duobės viduryje užfiksuotas nežymus perkasimo kontūras. Jame rasti išmėtyti peilis, neaiškus geležinis dirbinys bei trys gintaro karoliai (Kliaugaitė, 2006, 90–91).

Galbūt senovėje apardytas buvo Degsnės-Labotiškių II pilkapio 7 kapas. Seno perkasimo pėdsakai užfiksuoti krūtinės ir galvos srityje. Tarp apardytų kaulų rasta geležinės lankinės segės fragmentas, ovalinė sagtis, įvijinis žiedas, smulkių papuošalų fragmentų. Ties kojomis gulėjusios įkapės – antskydis, siauraašmenis kirvis – išliko nepaliesios (Tautavičius, 1970š, 35–36).

Visginų pilkapyje 2 rastas suardytas skeletas, kurio sveika buvo išlikusi tik dešinė koja. Kape rastas tik galvūgalyje gulėjęs (galbūt – neišjudintas) ietigalis ir ovalinė sagtis (Bliujus, 1978š, 6–8).

Suardymų pėdsakų užfiksuota ir kai kuriuose kituose pilkapyuose (Antasarė–Sariai, Aukštieji Rusokai, Kaltanėnai–Degutinė, Mėzionys, Migonys, Moša–Naujasodai, Punios Šilas, Taurapolis I, Užuožeriai–Penianka). Tačiau šiais atvejais pilkapiai greičiausiai buvo perkasti jau naujaisiais laikais, jų apiplėšimo net apytiksliai datuoti neįmanoma arba neaišku, ar kapai suardyti būtent plėšikų.

PLĖŠIMŲ LAIKAS, VYKDYTOJAI IR JŲ TIKSLAI

Vienas pagrindinių klausimų aptariant priešistorinį kapo plėšimą yra jo datavimas. Šiuo atveju tenka kalbėti ne tiek apie absoliučias datas, kiek apie chronologinį santykį tarp mirusiojo palaidojimo ir kapo išplėšimo. Nesant (ir vargu ar kada nors atsirasiant) galimybės tiksliai datuoti kapo suardymą, duomenų gali suteikti tik tai įvairūs šaltiniai požymiai.

Tam tikrų duomenų apie kapų išplėšimo laiką suteikia laidojimo paminkluose aptiktų vėlyvesnių kapų medžiaga. Tyrinėtuose Riklikų pilkapiuose aptikta daug į juos įkastų XVII–XVIII a. kapų. Jie, skirtingai nei I tūkst. vidurio kapai, buvo suardyti. Tai būtų sunkiai paaiškinama, jei pilkapyne būtų plėšikauta vėliau nei XVIII a. Suardymų beveik nebuvo (arba jie buvo kitokio pobūdžio) ir Diktarų kapinyno XIV–XVI a. kapuose. Jei kapinynas būtų buvęs ardomas naujaisiais laikais, tikėtina, būtų vienodai nukentėję visi kapai. Viršutinę Eitulionių kapų išplėšimo chronologinę ribą dar tiksliau padeda nustatyti pilkapyje 12(V) aukščiau suardyto kapo 2 buvęs nepaliestas vėlyvesnis degintinis kapas 1. Pilkapio 4(XIII) kapas 2, atrodo, buvo perkastas dar prieš įrengiant kapą 1 (taip pat išplėštą), buvusį aukščiau jo, pilkapio sampile.

Apžvelgus visų minėtų kapų medžiagą, į akis krinta plėšimų sistemingumas. Dauguma jų buvo perkasti tiksliai krūtinės srityje arba viršutinėje skeleto dalyje – neabejotinai būtent ten, kur norėta. Toks tikslumas būtų sunkiai pasiekiamas netgi šiuolaikiniam gerai Rytų Lietuvos pilkapių kultūros laidojimo tradicijas išmanančiam archeologui. Perkasti kai kurie giliose duobėse buvę kapai: Liūlinė III, Paduobė–Šaltaliūnė III, Pašėkščiai, Pilviškės, Riklikai (naujųjų laikų plėšikų

* Santakos pilkapio 1(76) kapo interpretacija kaip išplėšto yra kiek abejotina. Pirminėje tyrinėjimų publikacijoje buvo pateikta būtent tokia hipotezė (Vaitkevičius, 2002b, 85). Tačiau vėlesnėje publikacijoje jis interpretuojamas kaip dalinis – tiksliai galvos – palaidojimas (Vaitkevičius, 2007, 195).

iškastos duobės paprastai siekia tik pilkapijo pagrindą ar kiek giliau). Dalis kapų buvo ne pilkapijo centre, o toliau nuo jo. Nepaisant to, jie perkasti ne mažiau tiksliai. Diktarių kapinyne buvo išplėsti galbūt jau tuomet žemės paviršiuje buvę nepastebimi plokštiniai kapai. Eitulionių pilkapiuose 9(IV) ir 12(V) buvo visiškai suardyti grupiniai kapai, nors tam ir buvo būtina iškasti didesnes duobes. Paduobė–Šaltaliūnės III pilkapijo 17 kape kasta būtent žmogaus skeleto vietoje, o žirgo skeletas liko nepalietas. Visa tai liudija, kad plėšikai tiksliai žinojo ne tik kapo vietą pilkapyje, bet ir tikėtiną duobės gylį, kapo įrangą, laidojimo kryptį.

Taigi plėšikavimai neabejotinai vyko Rytų Lietuvos pilkapių kultūros egzistavimo laikotarpiu, galbūt – dar tuomet, kai šiuose pilkapyuose tebelaidoti mirusieji. Kapai buvo išplėsti dar iki kremacijos įsivyravimo arba netrukus (ne daugiau nei vienos ar dviejų kartų laikotarpis) po jo, kuomet atmintyje dar buvo išlikusios detalios žinios apie nesudegintų mirusiųjų laidojimo apeigas. Plėšikų žinias apie laidojimo papročius netiesiogiai patvirtina ir tai, kad ieškant kapų nesivadovauta, atrodytų, logiška, tačiau ne visai teisinga prielaida, jog turtingiausi mirusieji palaidoti didžiausiuose pilkapiuose. Galbūt plėšikai dar žinojo kokius nors antžeminius ženklus, padėjusius pasirinkti ir aptikti kapus, arba žinojo kokias nors vidinę pilkapyo struktūrą lemiančias normas. Sprendžiant pagal išlikusias įkapes ar jų dalis, kai kurie kapai (Paduobė–Šaltaliūnė III, Pilviškės) turėjo būti išskirtinai turtingi. Taigi plėšikai galėjo netgi žinoti apie konkrečiuose pilkapiuose palaidotus mirusiuosius ir jiems įdėtas įkapes. Visi minėti argumentai leidžia manyti, kad plėšikauta ne vėliau nei V a. antrojoje pusėje–VI a. pirmojoje pusėje. Riklikuose ir Diktaruose dalis geležies amžiaus kapų, tikėtina, galėjo būti suardyti ar netgi sąmoningai iškasti ir antruoju laidojimo juose etapu (XIV–XVIII a.). Kita vertus, plėšikavimų pėdsakai juose nei savo pobūdžiu, nei sistemingumu nesiskiria nuo kitų pilkapyių.

Kita vertus, plėšikavimai vyko ne iš karto po laidotuvių. Visuose minėtuose kapuose mirusiųjų skeletai buvo suardyti, kai kurie kaulai – sulaužyti. Taigi kapai perkasti prabėgus bent kuriam laikui nuo kapų įrengimo, tuomet, kai palaidotų kūnų minkštieji audiniai jau buvo suirę bei jau pradėję nykti kaulai* (archeologinėje aplinkoje kūno minkštieji audiniai sunyksta maždaug per 4–7 metus – Hansen, 1959, pacituota pagal Markulis, Nainys, 1979, 231). Santakos pilkapijo 1(76) kape kaukolė rasta išjudinta iš savo vietos, tačiau apatinis žandikaulis ir pirmasis kaklo slankstelis dar nebuvo atsiskykę. Šiuo atveju, tikėtina, buvo suardyti dar ne visiškai skeletuoti kaulai, t.y. praėjus neilgam laiko tarpui po palaidojimo.

Bent nedidelį chronologinį atotrūkį tarp mirusiųjų palaidojimo ir kapų išplėtimo patvirtina ir Riklikų pilkapijo II kapuose B ir C bei pilkapijo IV kape B ant kaulų buvę žalvario pėdsakai. Žalvariniai papuošalai iki plėšikams juos surenkant jau buvo pradėję nykti. Kai kuriuose kituose kapuose (Diktarai, Paduobė–Šaltaliūnė III, Pilviškės, Riklikai) dalis geležinių dirbinių buvo sulūžę arba jų rastos tik dalys. Gali būti, kad perkasant kapus sulaužyti jau korodavę dirbiniai.

Reikia manyti, plėšikavimai nebuvo nuolatos laidotuves lydėjęs reiškinys. Jų sistemingumas bei tam tikras chronologinis atotrūkis tarp kapų įrengimo ir išplėtimo leistų spėti veikia buvus epizodiškus, tačiau masinio pobūdžio plėšimus, kurių metu kartais būdavo suniokojami ištisi pilkapyčiai. Sprendžiant pagal Eitulionių pilkapijo 4(XIII) kapų 1 ir 2 stratigrafinį santykį, tokie plėšikavimai vienoje vietoje galėjo vykti pakartotinai.

Kapus perkasę plėšikai neabejotinai turėjo ne tik pakankamai žinių, bet ir konkrečių tikslų. Kaip minėta, daugelis kapų buvo suardyti krūtinės arba liemens srityje. Reikia manyti, daugiausia ieš-

* Nenatūrali kaulų padėtis kape yra pagrindinis ir lengviausiai pastebimas plėšikavimo įrodymas. Kape, perkastame iš karto po laidotuvių, kuomet skeletas yra likęs nesuardytas, plėšikavimo pėdsakai gali būti paprasčiausiai nepastebimi archeologinių tyrinėjimų metu.

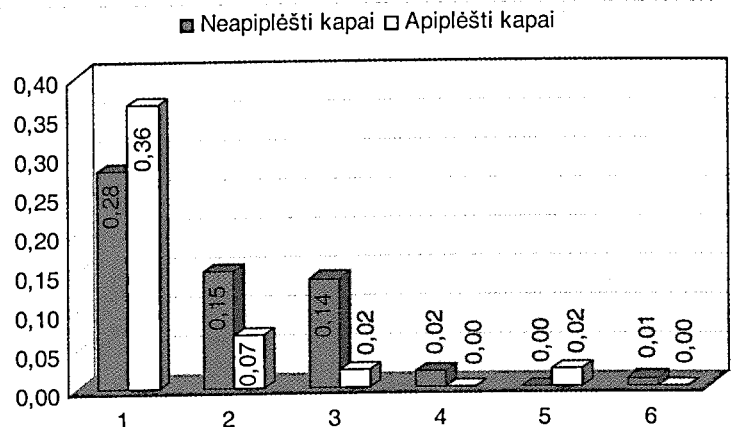
kota viršutinėje kūno dalyje dedamų įkapių: sagčių, segių, antkaklių, apyrankių, karolių ar kitų papuošalų. Geležiniai dirbiniai, kurie jau galėjo būti sunykę ir nebe panaudojami pagal paskirtį, plėšikus greičiausiai domino mažiau. Kai kuriuose kapuose (Eitulionių pilkapiro 3(XIV) kape 2, Liūlinės III pilkapiro 2 kape 2, Maisiejūnų pilkapiro 3(3) kape, Pilviškių pilkapiro 1 kape, Riklikų pilkapiro I kape A) buvę ginklai ar įrankiai nebuvo paimti. Dalyje kapų (Degsnės–Labotiškių II pilkapiro 7 kape, Eitulionių pilkapiro 12(V) kape 2, Maisiejūnų pilkapiro 3(3) kape, Pašėkščių pilkapiro 13(8) kape, Riklikų pilkapiro IX kape B ir pilkapiro XI kape A, Visginų pilkapiro 2 kape) ginklų buvo neperkastame kobjugalyje arba galvūgalyje. Dirbiniai veikiausiai palikti ne dėl žinių apie įkapių dėjimo tradicijas trūkumo, o tiesiog nesistengta jų ieškoti. Be abejo, nemaža dalis įrankių ar ginklų taip pat galėjo pakliūti į plėšikų rankas. Pavyzdžiui, Santakos pilkapiro 1(76) kape rasta tik nulaužta geležinio peilio ar pjautuvo įtvara, o pats dirbinys greičiausiai buvęs paimtas.

Plėšikų suardyti buvo tiek moterų, tiek vyrų kapai. Sunku pasakyti, ar kurios nors lyties asmenų kapai buvo labiau geidžiamas plėšikų grobis. Tarp aptariamųjų kapų osteologiškai arba pagal įkapių likučius identifikuoti 4–12 moterų kapų ir 4–17 vyrų kapų. Eitulionių ir Maisiejūnų pilkapynuose buvo išplėšti visi kapai. Kai kuriuose kituose paminkluose galbūt labiau stengtasi aptikti vyrų kapus. Pavyzdžiui, Liūlinės III pilkapyje 2 buvo suardytas tik vyro kapas 2, tuo tarpu kūdikio kapas 1 plėšikų liko nepaliestas. Tikėtina, kad plėšikai galėjo žinoti, kokios lyties mirusysis palaidotas pilkapyje, orientuodamiesi pagal kokius nors antžeminius ženklus.

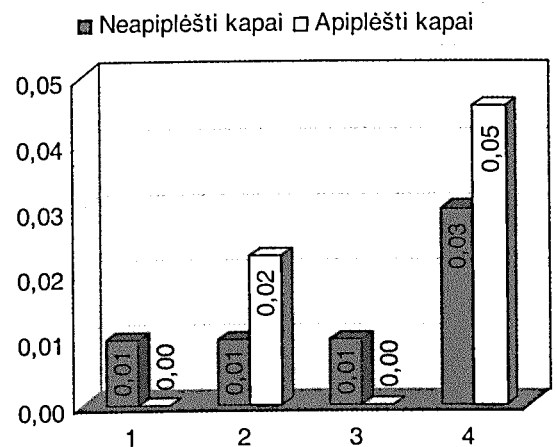
Kokie konkretūs dirbiniai buvo surinkti iš apiplėštų kapų, galima tikėtai spėlioti. Tačiau kai kurias

tendencijas, kurios, tikėtina, atspindi kapų plėšikų tikslus, galima išvelgti palyginus suardytų ir nepalietų kapų įkapių kompleksus. Neapiplėštuose 100 kapų (atmetus iki XX a. vidurio iširtus paminklus) iš viso rastos 407 įkapės ar jų dalys* (vidutiniškai 4,1), tuo tarpu 44-iuose suardytuose kapuose jų buvo gerokai mažiau – 88 (vidutiniškai 2,0). Skirtumai dar akivaizdesni atskirose dirbinių grupėse.

Įrankių (5 pav.) ar kitų reikmenų (6 pav.) skaičius apiplėštuose ir nesuardytuose kapuose

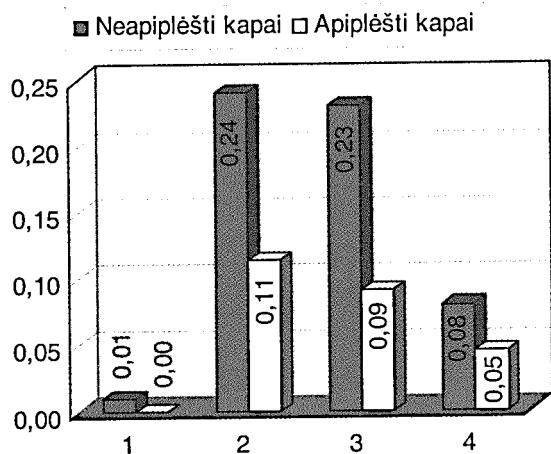
5 pav. Vidutinis darbo įrankių skaičius neapiplėštuose ir apiplėštuose kapuose: 1 – peilis, 2 – yla, 3 – pjautuvas, 4 – verpstukas, 5 – skiltuvas, 6 – galąstuvai.

6 pav. Vidutinis įvairių reikmenų skaičius neapiplėštuose ir apiplėštuose kapuose: 1 – pincetas, 2 – geriamasis ragas, 3 – žąslai, 4 – pentinas.

* Keli smulkūs metaliniai dirbiniai (grandys, įvijos, cilindriškai, apkalai ir t.t.) ar jų dalys, papuošalų fragmentai, karoliai, kabučiai, keramikos šukės nelaikyti atskiroms įkapėms.

reikšmingai nesiskiria arba rastų dirbinių yra per mažai, kad skirtumus būtų galima laikyti patikimais. Reikia manyti, smulkūs įrankiai (peiliai, ylos, pjautuvai) nebuvo pagrindinis plėšikų tikslas ir jų nebūdavo specialiai ieškoma. Galbūt būdavo paimami tikslai kai kurie atsitiktinai rasti palyginti gerai išlikę dirbiniai. Tokios įkapės kaip pincetai, geriamieji ragai ar pentinai dėl savo retumo vargu ar buvo svarbi plėšikų grobio dalis. Pentinų ir geriamųjų ragų apiplėštuose kapuose buvo santykinai netgi dau-

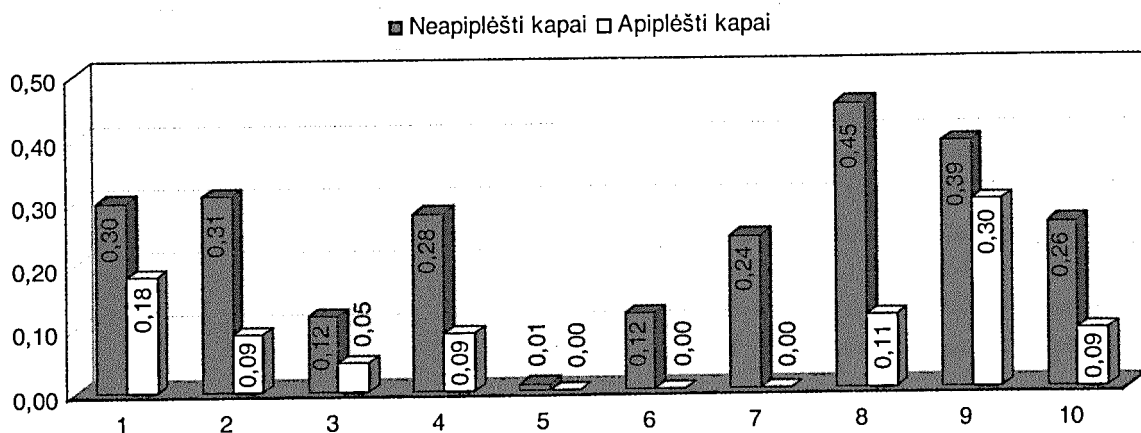

7 pav. Vidutinis ginklų skaičius neapiplėštuose ir apiplėštuose kapuose: 1 – kalavijas, 2 – ietigalis, 3 – kirvis, 4 – antskydis.

giau (tiek tarp apiplėštų, tiek tarp nepaliestų kompleksų buvo po du su pentiniais ir po vieną – su geriamaisiais ragais). Reikia manyti, plėšikus domino kompleksai su šiais dirbiniais, kuriuose paprastai būna ir kitų brangių įkapių, bet ne patys dirbiniai.

Tuo tarpu ginklų apiplėštuose kapuose rasta maždaug dvigubai mažiau nei tuose, kurie nebuvo perkasti (7 pav.). Šis skirtumas yra pakankamai ryškus, kad būtų laikomas patikimas. Nors, kaip minėta, kai kuriais atvejais perkasant kapus ginklų greičiausiai nesistengta surinkti, jie turėjo būti vienas pagrindinių plėšikų tikslų. Ginklų komplektas, net jei ir nepanaudojamas dėl korozijos, galėjo būti vertingas dėl didesnio geležies žaliavos kiekio. Neatmestina ir tam tikro ritualinio elemento galimybė. Ginklų vagystė iš mirusio prieš kapo galėjo turėti simbolinę reikšmę.

Ryškiausi skirtumai pastebimi kapuose rastų papuošalų ir aprangos detalių skaičiuose (8 pav.). Šios kategorijos įkapių suardytuose kapuose rasta maždaug pustrčio karto mažiau nei plėšikų nepaliestuose. Apiplėštuose kapuose neliko nė vienos apyrankės ar antkaklės*. Gerokai mažiau juose buvo ir kitų papuošalų. Geidžiamiausias plėšikų grobis turėjo būti ankstyvuosiuose Rytų Lietuvos

8 pav. Vidutinis papuošalų ir aprangos detalių skaičius neapiplėštuose ir apiplėštuose kapuose: 1 – sagtis, 2 – antsmilkinis, 3 – smeigtukas, 4 – lankinė segė, 5 – pasaginė segė, 6 – antkaklė, 7 – apyrankė, 8 – žiedas, 9 – smulkūs metaliniai dirbiniai (cilindrėliai, įvijos, apkalai, grandys ir t.t.), 10 – karoliai, kabučiai (stiklo-emalio, gintaro, metalo ir t.t.).

* Sidabrinis dėželinės antkaklės apkalas rastas suardytoje Pilviškių pilkapio 1 kapo dalyje (žodinė V. Vaitkevičiaus informacija). Visas dirbinius greičiausiai buvo paimtas kapų plėšikų.

pilkapių kapuose nereti sidabriniai dirbiniai. Jų liekanų rasta tik Paduobės–Šaltaliūnės III pilkapio 17 ir Pilviškių pilkapio 1 kapuose. Tačiau ir tai tebuvo greičiausiai atsitiktinai nesurinktos sidabrinų įkapių dalys. Tuo tarpu neapiplėštuose kapuose rasta vidutiniškai po 0,3 sidabrinio papuošalo (iš visų šiuose kompleksuose aptiktų stambesnių metalinių papuošalų 14,3 proc. buvo sidabriniai). Atrodo, svarbus plėšikų grobis buvo ir iš stiklo-emačio, gintaro ar kitų medžiagų pagaminti karoliai, kurių suardytuose kapuose rasta nepalyginamai mažiau. 26-iuose (26,0 proc.) nesuardytuose kompleksuose buvo mažiausiai 630 karolių ar kabučių (vidutiniškai 6,3 viename kape), tuo tarpu 4-uose (9,1 proc.) apiplėštuose kapuose – vos 9 tokie dirbiniai (vidutiniškai 0,2 viename kape). Karoliai plėšikų būdavo kruopščiai surenkami ir tik nedidelė dalis jų atsitiktinai likdavo kape. Pavyzdžiui, Pašekščių pilkapio 18(6) kape 2 rastas vos vienas, pilkapio 10(7) kape – keturi stiklo ar emačio karoliai. Tuo tarpu išlikusiame nepalietame šio pilkapyno pilkapio 12(4) kape buvo iš viso 91 karolis (Grižas, Steponaitis, 2005), pilkapio 11(5) kape – 77 karoliai (Grižas, 2006a, 74).

Kaip matyti, plėšikus labiausiai domino greitai ir lengvai realizuojamos ar perdirbamos įkaptės. Iš spalvotųjų metalų ar stiklo pagaminti papuošalai turėjo būti paklausūs tiek kaip dirbiniai, tiek kaip lengvai perdirbama žaliava. Geležinių įkapių perdirbimas buvo sudėtingesnis ir veikiausiai mažiau pelningas, todėl jos nebūdavo visada kruopščiai išrenkamos iš kapo. Plėšiant kapą ieškota dirbinių, kurių realizacija būtų optimali įdėto darbo ir uždarbio santykiu. Tai taip pat netiesiogiai patvirtintų, kad plėšikavimas buvo ne epizodinis pasipelnymo būdas, bet veikiau tam tikros žmonių grupės sisteminga veikla.

ISTORINIS KONTEKSTAS

Apžvelgus minėtus plėšikavimo Rytų Lietuvos pilkapiuose atvejus, galima daryti tam tikras išvadas apie jų pobūdį. Turima medžiaga leidžia manyti ne

vėliau nei V a. ar VI a. pirmoji pusė buvus epizodinius, tikėtina – pasikartojančius, plėšikavimus. Jų metu buvo nusiaubiami ištisi pilkapynai arba iškasami atskiri kapai, apie kuriuos galbūt turėta konkrečios informacijos. Plėšikavimai buvo sistemingi, jų vykdymo metu tai buvo įprastas pasipelnymo šaltinis.

Plėšikavimai kapuose nėra retas reiškinys. Jų pasitaikydavo visais laikais. Pavyzdžiui, toks atvejis minimas 1700 m. Vilniaus pavieto pilies teismo knygoje – du asmenys teisti už drabužių vagystę iš ką tik palaidotos mergaitės kapo (Lietuvos valstybinis istorijos archyvas, SA, b. 4715, l. 1579). Kapų plėšimų atgarsių aptinkama ir lietuvių tautosakoje (Lietuvių, 1967, 487; Slančiauskas, 1974, 340–341; Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių pasakojamosios tautosakos katalogas, AT 990 – Priskėlusiai numirėlė). Tačiau tokia veikla visose visuomenėse vertinama kaip smerktina ir nusikalstama, už ją baudžiama. Pavyzdžiui, bausmės už kapų plėšimą numatytos frankų (Halsall, 1998, 14), burgundų (Drew, 1972, 45), alemanų (Rivers, 1977, 51, 83) teisyuose. Plėšikavimas savoje bendruomenėje, kurioje stabiliai funkcionuoja teisinės ir socialinės normos, gali būti nebent išskirtinis atvejis.

Tokie masiniai plėšimai, kokie užfiksuoti Rytų Lietuvos pilkapiuose, turėtų būti didesnio masto įvykių, nei pavienių asmenų bandymai lengvai pasipelninti, atspindys. Geležies amžiaus sąlygomis išplėštuose kapuose surinkti dirbiniai galėjo būti svarbi grobio dalis karinių konfliktų, plėšiamųjų antpuolių metu. Kapų plėšimas garantavo nemažą, lengvai transportuojamą ir realizuojamą, tikėtina – užpultųjų mažiau ginamą ir lengviau įgyjamą laimikį. Brangiųjų metalų dirbiniai ar metalo žaliava turėjo būti siekiamas užpuolikų grobis. Panašūs sistemingi plėšikavimai, kurių metu ieškota tikrai konkrečių dirbinių, vyko ir kituose kraštuose: Vidurio Europoje, Skandinavijoje ir kitur (išsamesnę plėšikavimų kapinyuose Europoje apžvalgą yra pateikęs K. Randsborg, 1998, 113–115). Nuo plėšikų yra nukentėję kai kurie gotų kapinynai (Kokowski, 2007, 133–134). Plėšikavi-

mų žymių užfiksuota žiemgalių laidojimo paminkluose (Vaškevičiūtė, 2006, 114–115; 2007, 167). Dauguma archeologiškai užfiksuotų plėšikavimo atvejų yra labai panašaus pobūdžio – kapai masiškai apiplėšti praėjus nedaug laiko po laidotuvių. Tuo užsiėmė laidojimo tradicijas gerai išmanantys asmenys. Geležies amžiaus sąlygomis kapų plėšimas veikiausiai buvo pelningas ir plačiai paplitęs verslas. Tolimų plėšikų žygių ir masinės grobio realizacijos faktą patvirtina kai kurie aptikti daiktų lobiai. Pavyzdžiui, Lubianoje (Lenkija) rastas iš degintinių kapų surinktų įvairioms kultūrinėms sritims, taip pat ir baltams, būdingų dirbinių lobis, paslėptas V a. pirmojoje pusėje – Vielbarko kultūros egzistavimo laikotarpiu (Mačzyńska, Rudnicka, 1998). Taigi organizuota kapų plėšikų grupė veikė gana didelėje teritorijoje, ko gero, turėdama duomenų apie įvairių kraštų laidojimo papročius. Daugiau išorės priešų dėmesio galėjo susilaukti būtent turtingais kapais garsėjantys kraštai, kokia greičiausiai buvo ir I tūkst. antrojo ketvirčio – vidurio Rytų Lietuva ar bent atskiros jos bendruomenės. Tikėtina, kad ir į Rytų Lietuvą dalis brangių importinių dirbinių pateko būtent iš išplėštų užpultų kaimynų kapynų (tai paaiškintų pastebimą nežymų kai kurių importinių dirbinių „vėlavimą“, palyginti su jų kilmės kraštais).

Rytų Lietuva I tūkst. viduryje buvo vienas aktyviausiai Didžiojo tautų kraustymosi procesų veikiamų baltų kraštų. Regiono kapuose neilgą laikotarpį pastebima didžiausia brangių importinių dirbinių koncentracija. Įkapių gausa, įvairovė ir greita jų kompleksų kaita ypač ryški V a. pilkapuose (Vaitkevičius, 2005; Bliujienė, 2006). Tarpgentinių kontaktų mastas ir pobūdis nėra visiškai aiškūs. Tačiau neabejotinai didžiulę reikšmę juose turėjo karinis elementas. Nuo V a. Rytų Lietuvos pilkapių vyrų kapų įkapių kompleksuose itin ryškus ginklų ir kario ekipuotės dominavimas. Manoma, kad kraštą sukūrė tiesioginiai klajoklių būrių antpuoliai (Лыхан, 1997). Tikėtina, kad ir lietuvių kariai įsitraukė į plėšikaujančių būrių veik-

lą ar susidūrimus tarp vietos bendruomenių. Intensyvėjantys kariniai konfliktai galėjo sukelti vidines migracijas. Šie procesai ryškūs ir laidojimo papročių pokyčiuose – įkurta naujų pilkapynų, įsivyravo mirusiųjų deginimo paprotys. Iki VI a. Rytų Lietuvos pilkapių kultūra radikaliai pakito. Tačiau atskirose bendruomenėse ankstyvajam ir vėlyvesniam kultūros etapui būdingi laidosenos elementai (laidojimo pobūdis, sampilų konstrukcija, įkapių formos, moterų ir vyrų įkapių kompleksų turinys) tam tikrą laiką koegzistavo įvairiomis formomis. Tai rodytų, kad kultūros transformacija veikiausiai buvo be didesnių etninių pasikeitimų. Ji greičiau buvo sąlygota vertybių sistemos ir ideologijos kaitos.

Šiame kontekste masiniai plėšikavimai pilkapuose nekelia didelės nuostabos. Juos galėjo vykdyti išorės užpuolikai, klajojantys tuo besiverčiančių plėšikų būriai. Pilkapuose galėjo plėškauti ir vietoje migruojančios, dėl dominavimo konkuruojančios kaimyninės lietuvių bendruomenės ar giminės, taip pat – ir kultūrinių transformacijų patyrę bei ryšio su praeitimi netekę vietos gyventojai. Daugumoje minėtų pilkapynų rasta ir vėlyvesnių degintinių kapų. Laidojimas juose nenutrūko, tačiau vyko jau pagal kitus papročius. Istorijoje žinoma daugybė pavyzdžių, kuomet ištikusios nelaimės akivaizdoje ar suirutės laikotarpiu užtenka nedidelio impulso, kad į įvairius plėšikavimus įsitrauktų didelė dalis visuomenės. Sustiprėjusio antagonizmo tarp bendruomenių ar suaktyvėjusios konkurencijos dėl teritorijos laikotarpiu aktuali gali tapti ir ritualinė bei socialinė kapų plėšimo potekstė – kaip priešininkų statuso simbolių sunaikinimas (Randsborg, 1998, 121). Rytų Lietuvoje V a. susiklosčiusiomis sąlygomis išaugę karinių konfliktų mastai, socialinės organizacijos ir ideologijos kaita tapo ir kapų plėšimo intensyvėjimo priežastimi. Tikėtina, kad tokiomis sąlygomis plėšikavimai buvo tapę labiau toleruojamu reiškiniu. Archeologiniai duomenys neleidžia atmesti galimybės kai kurių kapų plėšimą datuoti ir kiek ankstesniu nei V a. laikotarpiu. Akivaizdu, kad tam tikru metu plėšikavimai buvo

įgavę didelį mastą. Tačiau apie šio neramaus laikotarpio trukmę galima tik spėlioti.

Vietos gyventojų įsitraukimą į pilkapių plėšimus netiesiogiai galėtų patvirtinti ir šio reiškinių koncentracija būtent Rytų Lietuvos pilkapių kultūros areale. Daugelio kitų to paties laikotarpio genčių (skalvių, aukštaičių ir kt.) laidojimo paminkluose bent tokių ryškių plėšikavimo pėdsakų nepastebima, nors čia į kapus ir dėtos turtingos įkapės. Tiesa, labai panašių ir greičiausiai vienalaikių masinių plėšikavimų pėdsakų užfiksuota Suvalkų regiono pilkapynuose (Antoniewicz, Kaczyński, Okulicz, 1958, 48–49; Jaskanis, 1961, 175–176; Antoniewicz, 1963, 183; Ziemińska-Odojowa, 1966, 235–236). Gali būti, kad Suvalkų regiono ir Rytų Lietuvos laidojimo paminklai nukentėjo nuo tų pačių užpuolikų arba juos nusiaubė vieno iš šių kultūrinių arealų gyventojai.

Archeologinė medžiaga nesuteikia galimybės analizuoti galimų kapų plėšimų pobūdį ar mastą vėlesniu laikotarpiu. Įsivyravus mirusiųjų deginimo papročiu, laidojimo paminkluose paliekamų archeologinių šaltinių pobūdis pakito. Vėlesniuose nei V/VI a. pilkapiuose archeologiniais metodais užfiksuoti plėšimo pėdsakus yra gerokai sudėtingiau. Sprendžiant pagal pavienius tikėtinus degintinių kapų plėšimo atvejus (Štavičius, 1998, 47; Vėlius, 2000, 240–241), tokių veiksmų galėjo pasitaikyti ir vėliau. Galbūt kai kurie akivaizdžiai ankstyvesni už archeologinį kontekstą dirbiniai į jį pateko iš išplėštų ar atsitiktinai suardytų kapų. Pavyzdžiui, Kernavės viršutinio miesto XIII–XIV a. sluoksnyje rastos sulankstyto (ginklų lankstymas yra būdinga laidojimo apeigų dalis) kalavijo dalys (Vaičiūnienė, 2000, 133–134, pav. 9). Tipologiškai šis dirbinys datuojamas X–XII a. (Kazakevičius, 1996, 77) ir gali būti iškastas iš pilkapio. Tačiau vargu ar I tūkst. antrojoje pusėje–II tūkst. pradžioje plėšikavimai buvo tokio masinio pobūdžio – didelių apimčių degintinių kapų plėšimų pėdsakai, tikėtina, būtų užfiksuojami archeologiškai, nepaisant metodinių sunkumų. Galbūt būtent su siekiu išvengti galimų plėšikavimų

buvo susiję kai kurie I tūkst. antrojoje pusėje vykę laidojimo tradicijų pokyčiai: įkapių kompleksų turtingumo mažėjimas, mažesnis į kapus dedamų papuošalų skaičius (neretai kape būdavo užkasami tik nedideli susilydžiusių stambių papuošalų fragmentai), įkapių laužymas, kapų įkasimas toliau nuo sampilo centro.

IŠVADOS

Straipsnyje pateikta kapų su plėšimo pėdsakais apžvalga atskleidžia savitą, iki šiol mažai tyrinėtą, bet pasauliniu mastu toli gražu ne unikalų geležies amžiaus Rytų Lietuvoje egzistavusį reiškinį. Turima medžiaga dėl savo pobūdžio, tyrinėjimų metodikos specifikos bei subtilaus praeities įvykių ir archeologinių šaltinių santykio negali atskleisti tikslių plėšikavimo Rytų Lietuvos pilkapiuose mastų ar aplinkybių. Tačiau galima teigti, kad tam tikru laikotarpiu, ne vėliau nei V a. ar VI a. pirmojoje pusėje, plėšikavimai pilkapiuose buvo masiniai. Juos vykdė gerai vietos laidojimo tradicijas išmanę ar netgi žinoję apie konkrečius kapus žmonės. Plėšikai turėjo aiškių tikslų. Pagrindinis jų grobis buvo papuošalai, kurie galėjo būti realizuojami ir kaip dirbiniai, ir kaip žaliava. Suaktyvėję plėšikavimai pilkapiuose buvo I tūkst. viduryje Rytų Lietuvą pasiekusių Didžiojo tautų kraustymosi atgarsių pasekmė. Pilkapynus galėjo nusiaubti tiek išorės priešai, tiek neramumų sukūtos vietos bendruomenės. Griūvant nusistovėjusiai socialinei organizacijai, kintant ideologijai, kapų plėšimai, ko gero, kuriam laikui buvo tapę ne tik dažnu, bet ir labiau toleruojamu reiškiniu.

ŠALTINIŲ IR LITERATŪROS SĄRAŠAS

Antoniewicz J., 1963 – Wyniki badań przeprowadzonych w latach 1958–1960 na cmentarzysku w miejscowości Szwajcaria, pow. Suwalki // WA. Warszawa, 1963. T. XXIX, zes. 2, p. 166–192.

Antoniewicz J., Kaczyński M., Okulicz J., 1958 – Wyniki badań przeprowadzonych w 1956 roku na cmentarzysku kurhanowym w miejsc. Szwajcaria,

- pow. Suwałki // WA. Warszawa, 1958. T. XXV, zes. 1–2, p. 22–57.
- Bliujienė A.**, 2006 – Watershed between Eastern and Western Lithuania during the Early and Late Migration Period // *Archaeologia Lituana*. Vilnius, 2006. T. 7, p. 123–143.
- Bliujus A.**, 1978š – Visginų pilkapių (?), Kaišiadorių raj., 1977 m. tyrinėjimų ataskaita. LIIR. F. 1, Nr. 587.
- Bliujus A.**, 1979š – Eitulionių pilkapyno (Trakų raj.) archeologinių tyrinėjimų 1978 metais ataskaita. LIIR. F. 1, Nr. 615.
- Bliujus A.**, 1980š – Eitulionių pilkapių, Trakų raj., 1979 m. tyrinėjimų ataskaita. LIIR. F. 1, Nr. 689.
- Bliujus A.**, 1981š – Eitulionių pilkapių, Trakų raj., 1980 m. tyrinėjimų ataskaita. LIIR. F. 1, Nr. 797.
- Bliujus A.**, 1982š – Eitulionių pilkapyno, Trakų raj., 1981 m. tyrinėjimų ataskaita. LIIR. F. 1, Nr. 935.
- Bliujus A.**, 1983 – Eitulionių pilkapynas // *Muziejai ir paminklai*. Vilnius, 1983. T. 5, p. 31–40.
- Butėnas E.**, 1998 – Maisiejūnų pilkapyno tyrinėjimai // *LA*. Vilnius, 1998. T. 15, p. 163–184.
- Drew K. F.**, 1972 – *The Burgundian code*. Philadelphia, 1972.
- Grižas G.**, 2006a – Pašekščių pilkapynas // *ATL* 2004 metais. Vilnius, 2006, p. 73–76.
- Grižas G.**, 2006b – Pašekščių pilkapynas // *ATL* 2005 metais. Vilnius, 2006, p. 88–89.
- Grižas G.**, 2007 – Pašekščių pilkapynas // *ATL* 2006 metais. Vilnius, 2007, p. 117–119.
- Grižas G., Steponaitis V.**, 2005 – Pašekščių pilkapynas // *ATL* 2002 metais. Vilnius, 2005, p. 61.
- Halsall G.**, 1998 – *Violence and society in the Early Medieval West: An introductory survey* // *Violence and society in the Early Medieval West* (sud. G. Halsall). Woodbridge, 1998, p. 1–45.
- Hansen G.**, 1959 – *Gerichtliche Medizin*. Leipzig, 1959.
- Jaskanis J.**, 1961 – Wyniki badań przeprowadzonych na cmentarzysku kurhanowym w miejscowości Osowa, pow. Suwałki w latach 1958–1959 // *RB*. Białystok, 1961. T. I, p. 131–191.
- Kazakevičius V.**, 1996 – IX–XII a. baltų kalavijai. Vilnius, 1996.
- Kliaugaitė V.**, 2006 – Liūlinės pilkapynas III // *ATL* 2005 metais. Vilnius, 2006, p. 89–91.
- Kokowski A.**, 2007 – *Goci – od Skandzy do Campi Gothorum (od Skandynawii do Półwyspu Iberyjskiego)*. Warszawa, 2007.
- Kulikauskas P., Luchtanas A.**, 1978š – Rudesos (Inturkės apyl., Molėtų raj.) pilkapyno tyrinėjimai 1978 metais. LIIR. F. 1, Nr. 621.
- Lietuvių**, 1967 – *Lietuvių tautosaka* (sud. L. Sauka, A. Seselskytė, N. Vėlius, K. Viščinis). Vilnius, 1967, T. IV.
- Mączyńska M., Rudnicka D.**, 1998 – Uwagi wstępne o skarbie z okresu rzymskiego z Łubianej, woj. gdańskie // *Corpus der römischen Funde im europäischen Barbaricum. Neue Funde importierter römischer Waren aus Polen I. Supplement*. Warszawa, 1998. T. I (red. J. Kolendo, J. Andrzejowski, A. Bursche, W. Nowakowski), p. 41–51.
- Markulis J., Nainys J. V.**, 1979 – *Teismo medicina*. Vilnius, 1979.
- Parker Pearson M.**, 2003 – *The archaeology of death and burial*. Stroud, 2003.
- Randsborg K.**, 1998 – *Plundered Bronze Age graves: Archaeological & social implications* // *Acta archaeologica*. Oxford, 1998. Vol. 69, p. 113–138.
- Rivers T. J.**, 1977 – *Laws of the Alamans and Bavarians*. Philadelphia, 1977.
- Slančiauskas M.**, 1974 – Šiaurės Lietuvos pasakos (sud. N. Vėlius, A. Seselskytė, K. Aleksynas). Vilnius, 1974.
- Steponaitis V.**, 2007 – Paduobės (Šaltaliūnės) III grupės pilkapynas // *ATL* 2006 metais. Vilnius, 2007, p. 132–134.
- Šatavičius E.**, 1998 – Sudotos archeologijos paminklų komplekso tyrinėjimai 1996–1997 metais // *ATL* 1996 ir 1997 metais. Vilnius, 1998, p. 45–50.
- Tautavičius A.**, 1969š – Riklikų, Anykščių raj. pilkapių 1969 m. tyrinėjimų ataskaita ir radinių sąrašas. LIIR. F. 1, Nr. 257.
- Tautavičius A.**, 1970š – Degsnės – Labatiškių pilkapių, Molėtų raj., Dubingių apylinkėje 1970 m. kasinėjimų ataskaita. LIIR. F. 1, Nr. 291.
- Urbanavičienė S.**, 1995 – *Diktarų kapinynas* // *LA*. Vilnius, 1995. T. 11, p. 169–206.
- Vaičiūnienė D.**, 2000 – Kernavės viršutinio miesto tyrinėjimai // *ATL* 1998 ir 1999 metais. Vilnius, 2000, p. 131–134.
- Vaitkevičius V.**, 2002a – Pilviškių pilkapynas // *ATL* 2000 metais. Vilnius, 2002, p. 81–83.
- Vaitkevičius V.**, 2002b – Santakos pilkapynas // *ATL* 2000 metais. Vilnius, 2002, p. 83–85.
- Vaitkevičius V.**, 2005 – *Interpreting the East Lithuanian Barrow Culture* // *Interarchaeologia*. Tartu–Riga–Vilnius, 2005, Vol. 1: Culture and material culture, p. 71–86.

Vaitkevičius V., 2007 – Santakos pilkapiai (Vilniaus r.) // LA. Vilnius, 2007. T. 30, p. 181–212.

Vaškevičiūtė I., 2006 – Dvareliškių (Kriukų) kapinynas // ATL 2004 metais. Vilnius, 2006, p. 113–115.

Vaškevičiūtė I., 2007 – Dvareliškių (Kriukų) kapinynas // ATL 2006 metais. Vilnius, 2007, p. 166–169.

Vėlius G., 2000 – Popų–Vingelių pilkapynas // ATL 1998 ir 1999 metais. Vilnius, 2000, p. 235–241.

Ziemińska-Odojowa W., 1966 – Badania w 1962 r. na cmentarzysku z okresu późnorzymskiego w

Żywej wodzie, pow. Suwałki // RB. Białystok, 1966. T. VI, p. 229–239.

Лухтан А. Б., 1997 – Война V века в Литве // Гістарычна-археалагічны зборник. Мінск, 1997. № 11, с. 15–20.

SANTRUMPOS

ATL – Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje

LA – Lietuvos archeologija

LIIR – Lietuvos istorijos instituto rankraštynas

RB – Rocznik Białostocki

WA – Wiadomości archeologiczne

THE ANCIENT ROBBERS OF EAST LITHUANIAN BARROWS

Laurynas Kurila

Summary

Grave robbery is probably almost as old as burial itself. All of humanity has been afflicted by this activity due to the common aspiration to make a profit with the least possible effort. Grave robbery was a frequent or even massive occurrence in many ancient cultures and civilisations and still exists in the modern world.

In an archaeological context, grave robbery is usually perceived as destructive, as a factor limiting the possibilities of learning about the past. But the robbery itself is a distinctive sphere of human activity, an expression of the mentality. The robber who acted in prehistory is just as much an object of archaeology as the grave he has robbed. The fact that people were robbing graves is a reflection of the totality of diverse social, economic, cultural, and psychological phenomena. An analysis of this phenomenon can help to better understand certain historical processes.

The article examines the grave robbery that occurred within the Iron Age East Lithuanian barrow culture during the period of its existence. It is difficult to record archaeologically the traces of a grave robbery and it is possible to date them to Prehistoric times only on the basis of indirect evidence. Therefore it is necessary to limit the

article's database to information from inhumations (dated to the 3rd/4th – 5th/6th centuries), in which the recorded traces of robbery are more distinct.

According to the available archaeological data, traces of old robberies have been recorded in 44 graves at 12 burial sites (at least a fifth of all the excavated inhumations). Signs of a robbery have been discovered at Eitulionys, Maisiejūnai, Pašekščiai, Riklikai, and several other barrow cemeteries and at Diktarai flat cemetery.

A distinct feature of the robberies is their systematic nature. The majority of the robbed graves were destroyed in precisely the chest area or the upper part of the skeleton, unquestionably exactly where the robbers had wanted to dig. Some of them had been dug up no less precisely despite the fact that they were multiple burials or human and horse burial, created in deep pits, or were off centre. The robbers had to have had a precise knowledge of not only the burial's location in the barrow but also the burial's construction and the orientation of the body. Perhaps they also recognised some above-ground grave signs, were aware of the norms determining the internal structure of the barrow cemetery, or knew even about the specific individuals buried in the barrows. Thus the graves were robbed prior to

the time when cremation became predominant or soon after it. The earliness of the robbery of some graves is also confirmed by their stratigraphic relationship to later burials. But there was at least a small chronological gap between the burials and the grave robberies. All of this allows one to state that large-scale, recurrent robberies occurred no later than the second half of the 5th – first half of the 6th century.

The grave robbers definitely had not only sufficient knowledge but also specific goals. They were mostly interested in grave goods that were quickly and easily sold or reworked. In both female and male burials the ornaments and clothing accessories placed on the upper part of the body were the most sought after: buckles, brooches, neck-rings, bracelets, beads, etc. This is clearly visible in comparing the sets of grave goods from graves that have been disturbed by robbers and untouched graves. Ornaments made of non-ferrous metals or glass had to have been in demand as both articles and as easily reworked raw materials. The most desirable plunder for robbers had to have been silver ornaments. Iron articles, which might have already disintegrated or become unusable, interested grave robbers less. The robbers probably collected some of the weapons as many more are found in undisturbed burials. But in some burials the weapons were left behind or no effort was made to uncover them. Other small iron artefacts were not an important part of their plunder. In robbing a grave they sought artefacts, the realisation of which would provide an optimum ratio between the effort involved and the return. It can be argued that grave robbery was not an episodic means of gain but was probably the systematic activity of a certain group of people.

The massive robbery of the East Lithuanian barrows in the middle of the 1st millennium shows the tense historical situation. East Lithuania was at that time one of the Baltic lands that was the most actively affected by the processes that occurred during the Migration Period. This is reflected by the concentration of expensive imported artefacts, the clear domination of weapons and warrior accoutrements in sets of grave goods, and the change in

funeral traditions. Grave robbery during this period could have been a consequence of assaults by external enemies, internal migration, and conflicts. The artefacts collected in the robbed graves could have been an important part of the plunder during military conflicts and assaults by marauders. Grave robbery guaranteed a large quantity of easily acquired, transported, and realised spoil. Robbery could have also been carried out by the local communities, which, rocked by the unrest, had experienced a cultural transformation and lost their connection with the past. Grave robbery probably became more tolerated during a certain transitional period in the social organisation and ideology.

LIST OF ILLUSTRATIONS

Table 1. The graves used in the study.

Fig. 1. The burial sites used in the study: 1 – Degsnė–Labotiškės II, 2 – Diktarai, 3 – Eitulionys, 4 – Liūlinė III, 5 – Maisiejūnai, 6 – Paduobė–Šaltaliūnė III, 7 – Pašekščiai, 8 – Pilviškės, 9 – Riklikai, 10 – Rudesa, 11 – Santaka, 12 – Visginai.

Fig. 2. Burial 2 in Eitulionys barrow 4(XIII).

Fig. 3. Burial 1 in Eitulionys barrow 9(IV).

Fig. 4. The surface of the burial pit at Pilviškės barrow 1 (the apparent contour of the pit dug by the robbers is marked).

Fig. 5. The average number of tools in undisturbed and robbed graves: 1 – a knife, 2 – an awl, 3 – a sickle, 4 – a spindle, 5 – a firesteel, 6 – a whetstone.

Fig. 6. The average number of various other articles in undisturbed and robbed graves: 1 – tweezers, 2 – a drinking horn, 3 – a bridle-bit, 4 – a spur.

Fig. 7. The average number of weapons in undisturbed and robbed graves: 1 – a sword, 2 – a spearhead, 3 – an axe, 4 – a shield boss.

Fig. 8. The average number of ornaments and clothing accessories in undisturbed and robbed graves: 1 – a buckle, 2 – a temple ornament, 3 – a pin, 4 – a crossbow brooch, 5 – a penannular brooch, 6 – a neck-ring, 7 – a bracelet, 8 – a ring, 9 – small metal artefacts (cylinder beads, coil beads, fittings, loops, etc.), 10 – beads, pendants (glass-enamel, amber, metal, etc.).